

УДК 340.12

*О. М. Омельчук***ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ
В ДОКТРИНАХ ПРИРОДНОГО ТА ПОЗИТИВНОГО ПРАВА**

Намагання подолати дуалізм природничого та позитивістського підходів до розуміння сутності права відноситься до основного питання юридичної науки, вирішення якого неможливо засобами самої лише юриспруденції, адже тут потрібна інтеграція праворозуміння на базі глибокого та багатогранного аналізу правової справедливості. При цьому філософія права покликана виконувати функцію своєрідного інтегратора знань не лише про право, а й про людину в праві, сприяти переборенню існуючого в теорії правового пізнання дуалізму природно-правових і соціологічних методів шляхом побудови синтетичних теорій, що характеризують людський розвиток. Концептуальним ядром таких теорій доцільно визнати систему тих принципів засад, що репрезентують механізми утворення орієнтирів правової належності в самоорганізованому комунікативному середовищі суспільного буття, а також порядок матеріалізації смислових мірил останньої в нормах закону.

Правова поведінка людини була предметом вивчення філософії та філософії права з давніх часів. Вже в епоху середньовіччя природне право давало середньовічній людині сенс життя, оскільки на його основі вона будувала свою поведінку, орієнтувалася в культурному просторі, знала своє місце в соціальній ієрархії, чітко усвідомлювала своє призначення. Крім того, в силу існування божественного і природного права людина була істотою духовною, як образ і подоба Бога. Однак вже в Новий час уявлення про таке природне право змінилося і воно почало сприйматися не як провідник божественного розуму, а як кайдани на свободі людини, а соціальна стратифікація середньовіччя стала позбавленою сенсу. Створення цілісної концепції правової поведінки через призму вищевказаного вимагають дослідження праць філософів, зокрема: Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Гроція, Т. Гоббса, Д. Локка, Б. Спінози, Г. В. Лейбніца, К. Гельвеція, Ш. Л. Монтеск'є, Д. Юма, А. Д. Гольбаха,

Г. Сковороди та ін. Сучасний стан дослідження даних питань викладений у працях П. Баранова, В. Бачиніна, В. Бліхара, В. Грищука, О. Грищук, Д. Гудими, А. Зайця, А. Здравомислова, І. Ільїна, В. Касьянова, І. Коваленка, С. Максимова, П. Макушева, М. Орзиха, Т. Панченко та інших вчених.

Правова соціалізація людини детермінується багатьма чинниками різних рівнів: на макрорівні (рівні всього суспільства) формування правової культури зумовлене характером політичного режиму, пануючими соціально-економічними відносинами, змістом національної культури, що виникла в процесі історичного розвитку суспільства; на мезорівні (рівні великих соціальних груп) визначається місцем тієї чи іншої групи у соціальній структурі суспільства, особливостями її соціального буття, причому великий вплив здійснює соціально-професійне середовище, яке зумовлює формування відповідного рівня правосвідомості та відповідного типу правової поведінки; на мікрорівні (рівні малих соціальних груп) — особливостями правосвідомості родини, трудового колективу, неформального спілкування; на мегарівні (міжнародне життя) — демократизація сучасного світу, міжнародне право, міжнародні конфлікти, кризи тощо [15].

Залежно від видів механізмів соціалізації у літературі виділяють ряд способів засвоєння людиною упродовж її життя прав людини:

— психологічні: 1) імпринтинг (фіксація людиною переважно у період її дитинства на підсвідомому рівні прав людини, реалізація яких на неї вплинула, а також відповідальності за їх порушення); 2) екзистенційний натиск (засвоєння людиною прав через вплив на неї зовнішніх умов); 3) наслідування (засвоєння прав людини через використання досвіду інших людей, з якими відбувається комунікація); 4) ідентифікація (сприйняття людиною прав, що реалізуються іншими людьми, як таких, що належать їй); 5) рефлексія (внутрішній діалог, в якому людина відчуває чи не відчуває потребу у конкретних правах, сприймаючи одні та відкидаючи інші);

— соціально-педагогічні: 1) просвітницький (засвоєння людиною тих прав, котрі реалізуються іншими людьми, відбувається у процесі отримання нею знань про ці права через цілеспрямоване передавання їй відповідного досвіду); 2) інституційний (засвоєння прав людини відбувається через взаємодію їх носія з інститутами суспільства, у тому числі з органами держави) [9 с. 50–80].

Правова соціалізація людини можлива лише за умови засвоєння нею об'єктивованих у позитивному праві, виражених у вигляді юридичних норм прав людини. У такий спосіб право як соціальний феномен «стає засобом перетворення людської особистості незалежно від того, чи цей засіб використовує держава, чи сама особистість, закріпивши у своїй структурі правові властивості, використовує право з метою самовдосконалення» [18, с. 9]. Тому санкціонування державою прав людини та забезпечення їх реалізації, охорони та захисту є одним із засобів визна-

чення, регулювання людської поведінки. Таким чином права людини стають стандартами поведінки людини, залишаючись водночас одним із критеріїв її оцінки.

З іншого боку, в основі соціального регулювання у суспільстві лежить буття людей, усвідомлене, детерміноване умовами співжиття (зіткненням їх інтересів і потреб, необхідністю упорядкування цих інтересів і потреб). Тим самим соціальна регуляція відрізняється від простої причинності руху матерії неживої природи, саморегуляції та наявності лише первинних елементів психіки у тваринному світі. Зіткнення інтересів і потреб людей викликає потребу правової регуляції, упорядкування поведінки людей, оскільки інші соціальні регулятори не можуть виконати цю функцію. Логіка формування позитивного права, правових норм з точки зору впливу свідомості на цей процес полягає у тому, що ідеї поведінки людей у суспільстві виникають на рівні індивідуальної свідомості, здобуваючи згодом поширення у суспільстві і визнання як загальнообов'язкових (нормативних). Таким чином, вони визнаються суспільством вже як правові норми, яких мають дотримуватися всі члени суспільства. «Сили і дієвості таким нормам надають наявні у суспільстві інститути розсуджування поведінки людей» [10, с. 28].

Вихідним елементом позитивного права є правові цінності, оскільки ладні веління виникають з уявлень про належне, про напрями людської поведінки. Цінності та оцінки мають регулятивне значення у правовій свідомості, однак при цьому правові норми набувають значення цінностей і також стають об'єктом оцінки. Ціннісного характеру набувають також охоплені правом вчинки людей, їх правова поведінка. Тому у філософії права актуальною залишається проблема цінності права. В. К. Грищук виділяє такі підходи до проблеми цінності права: право має свою власну цінність як продукт людської діяльності з точки зору прийнятих в суспільстві ціннісних критеріїв, своєрідних логічних еталонів, порівнюючи з якими можна визначити відповідність конкретної норми права або її проекту загальноприйнятим уявленням про право; право має свою, властиву лише йому, інструментальну цінність у системі (механізмі) нормативного регулювання суспільних відносин [7].

На думку В. Тугаринова, вирішення проблеми цінностей повинно бути тісно пов'язане з вирішенням проблем особистості, з вивченням особистісних цінностей. Цінності, котрі усвідомлені людиною, визначають її поведінку й діяльність [24, с. 12]. О. Здравомислов зазначає, що цінності є соціальним індикатором якості життя, а система цінностей утворює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію духовних потреб та інтересів індивідів у соціальних спільнотах, вона, у свою чергу, здійснює зворотний вплив на соціальні інтереси й потреби, виступаючи одним з найважливіших стимулів соціальної дії, поведінки людини [11, с. 18].

Цінності є суб'єктивними умовами можливості існування права. Існує думка, що цінності є необхідними атрибутами права, завдяки яким право

набуває свого змісту, формуються дозволи, заборони, зобов'язання. Вони знімають момент байдужості у поведінці правового суб'єкта, і без них феномен права був би неможливим [16, с. 275]. Оцінки в праві повідомляють суб'єкта про ставлення суспільства до конкретних фактів дійсності як до цінностей. Поряд з цим, правові цінності та оцінки набувають регулятивного значення у сфері правосвідомості, яка є необхідним елементом генезису, функціонування та розвитку права [8, с. 95].

На думку В. С. Бліхара, крізь правосвідомість і завдяки їй законодавець вловлює прихований дух своєї епохи, відображаючи його у правових актах. Крім того, правові цінності викристалізуються у межах реалізації права і відображають ціннісне обґрунтування права як соціокультурного явища, а тому правосвідомість також можна розглядати в контексті об'єктивно-суб'єктивного явища, що відображає правові ідеї та цінності як цілком сформовану раціональну позицію щодо поведінки людини. Таким чином, право повинне збагачуватися правосвідомістю, адже формування права відбувається крізь призму інтелектуального та оцінювального осмислення. Крім того, будь-яка норма права як стимул поведінки людини містить певну інформацію про об'єкт, проте отримується така інформація в контексті розумової діяльності, урахування її емоції, свідомість, розум тощо. Саме в рамках правосвідомості активізується усвідомлення людиною норм права та правовідносин. Водночас поза ціннісно-культурним обґрунтуванням правосвідомості унеможливується духовно спрямований процес формування права, в основі якого лежить забезпечення стабільності й порядку в суспільстві [3].

Значний внесок у розвиток теорії правосвідомості зробив І. О. Їльїн, у розумінні якого передумова нормального, здорового права закладена саме у правосвідомості людини. Вчений запропонував три правила правосвідомості, які передбачають: дотримувати добровільно чинні закони і боротися лояльно за нові, кращі; звільнити себе внутрішньо за допомогою добровільного самозобов'язання і шукати свободи тільки через закон і під законом; навчатися мистецтву брати із закону його правильну і справедливу сутність за допомогою правової совісті, творчого прочитання закону. З кожного закону треба слід те, що в ньому є правильним і справедливим, щоб дух закону володів буквою, а не навпаки. Їльїн розглядав правосвідомість як волю до права, до його мети, а також здатність «самозаконно» мотивувати свою поведінку усвідомленням цієї мети. Він вважав, що коріння правосвідомості криється в повазі людини до самої себе, відчутті власної духовної гідності (закон духовної гідності), здатності до самоконтролю і самоуправління при самостійному встановленні меж допустимої поведінки (закон автономії), а також взаємній повазі і довірі сторін, що є підставою для приватних і публічних правовідносин (закон взаємного визнання). Таким чином правосвідомість, за Їльїним, — це сукупність переконань щодо права, держави, всієї організації суспільного життя, це головне джерело природного права, а також універсальний зв'язок між правом

і мораллю, між природним і позитивним правом. Держава і право для свого процвітання потребують духовно здорової й правильної правосвідомості [12, с. 22— 93].

У сучасній філософії права М. П. Карева одна з перших поставила питання про регулювальний вплив правосвідомості на поведінку людини [13, с. 47—53]. В. А. Суслов розглядає правову свідомість як різноплановий сплав ідеології та психології, що містить у собі сукупність ідей та знань про право і правову діяльність, а також емоції, орієнтації, пристрасті та установки, які виникають у зв'язку з правовою поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів та ін., включаючи до її структури знання про право, оцінку чинного права та правовідносин, які виникають у різних його галузях [23, с. 87]. Н. Л. Гранат визначає правову свідомість як сферу свідомості, що відображає правову дійсність у вигляді юридичних знань та оцінних ставлень до права і практики його реалізації, правових настанов і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людини в юридично значимих ситуаціях [5, с. 2]. На переконання А. Г. Спіркіна правосвідомість — це уявлення та поняття, що відображають ставлення людей до чинного права, знання міри в поведінці людей з точки зору прав та обов'язків; це правові теорії, правова ідеологія [22, с. 723].

Ю. І. Гревцов розглядає правосвідомість як сферу свідомості, яка відображає правову дійсність у формі юридичних знань та оцінного ставлення до права і практики його реалізації, соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку людей в юридично значущих ситуаціях [6, с. 57]. В. О. Бачинін розглядає правосвідомість як сукупність духовно-інтелектуальних, емоційно-чуттєвих і вольових властивостей, що дозволяють людині існувати в складній системі наявних, реальних правовідносин, адаптуватися до них, користуватися перевагами й підтримувати їх стабільність власними духовно-практичними зусиллями [2, с. 472]. В. В. Касьянов і В. М. Нечипуренко розуміють правосвідомість як якісний рівень знання права, розуміння його необхідності та його участь у внутрішній мотивації вчинків і дій [14, с. 279].

Найбільш поширеним у сучасній філософсько-правовій літературі є визначення правосвідомості як сфери суспільної свідомості, що відображає правову дійсність у формі правових знань і оціночного ставлення до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людей у сфері права [17]. На думку Н. М. Юрашевича, правова свідомість — це система відчуттів, звичок, уявлень, оцінок, поглядів, теорій, ідей суб'єктів права (носіїв правосвідомості), які відображають правову дійсність і оціночне ставлення до неї (до соціально-правових настанов і ціннісних орієнтацій суспільства, до минулого, сучасного або очікуваного права) і виконують завдяки цьому роль своєрідного регулятора (саморегулятора) їх поведінки в юридично важливих ситуаціях [25, с. 181].

Останнім часом у правознавстві дослідження правосвідомості має здебільшого методологічний характер. Правосвідомість розглядається в контексті правового регулювання; визначається як сфера свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань, оцінок, настанов і ціннісних орієнтирів, що регулюють поведінку людей в юридично значущих ситуаціях (В. В. Копейчиков, А. М. Колодій, В. О. Котюк). Поряд з цим, слід погодитись, що така інтерпретація правосвідомості обмежує її активність як регулятора поведінки лише сферою юридично значущих ситуацій. Однак у рамках огляду філософського бачення проблеми правосвідомість органічно вплетена не лише в правову, але й інші сфери людського буття. Крім того, у правосвідомості відображається не лише правова реальність, а й уявлення про ідеальну правову систему, про ті правові норми, які будуть у майбутньому тощо. Така позиція пов'язана з тим, що правознавці часто концентрують увагу саме на правових феноменах, як об'єктах відображення правосвідомості, а не на суб'єктах правосвідомості. Однак останнім часом науковці акцентують увагу на тому, що правосвідомість є суб'єктивним явищем, а у зв'язку з цим розглядають психологічні аспекти досліджуваного феномену [19].

Становлення правової держави й утвердження засад громадянського суспільства передбачають орієнтацію на використання правосвідомості як засобу соціального регулювання юридично значимої поведінки людини. На думку П. П. Баранова, у такому регулятивному впливові правосвідомості необхідно виокремити низку безпосередньо пов'язаних між собою елементів, зокрема:

— правосвідомість не лише сприяє усвідомленню людиною цілей юридично значимої поведінки, а і є визначальним джерелом цієї свідомості. За своїми регулятивними можливостями з цим видом свідомості спроможна конкурувати лише моральна свідомість;

— правосвідомість допомагає людині усвідомити сукупність усіх можливих засобів досягнення цілей юридично значимої поведінки та здійснити вибір конкретних засобів із такої гіпотетичної кількості;

— правосвідомість (поряд із моральною свідомістю) допомагає людині правильно оцінювати соціальну ефективність обраної стратегії досягнення цілей юридично значимої поведінки [1, с. 480–481].

Слід погодитись з В. І. Сировацьким, що правосвідомість у системі суспільно-правових відносин має складний характер, оскільки правосвідомість повинна передувати праву (право є вираженням волі суспільства або певної його спільноти, тобто воно виражає погляди та настанови суспільства або суспільної групи, їх правосвідомість), при цьому правова система, що формується в суспільстві, виступає одним із суттєвих факторів, які впливають на правосвідомість. Крім того, реалізація права залежать від рівня правової свідомості окремої людини. Правосвідомість крізь призму свого формування має змогу отримати юридично формалізовані вимоги суспільства стосовно правопорядку і стати однією з форм об'єктивації суспільного буття [20]. Таким чином, правосвідомість фіксує

соціально прийнятні моделі поведінки, що реалізуються у суспільних відносинах і відображають існуючі правові ідеї, цінності і норми. З іншого боку, правові ідеї, які об'єктивувалися в системі правових норм і «одухотворяють правову організацію юридичних відносин, трансформуються в переконання (тобто правосвідомість) тих, хто формує на їх основі нові норми права, хто застосовує чинне право, хто керується ним у повсякденній діяльності, дотримується і використовує його» [4, с. 228].

Усі чинники, що впливають на формування правосвідомості та правомірної поведінки, поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать такі, що не мають своєю безпосередньою метою формування правової культури, проте тим чи іншим способом здійснюють вплив на процес правової соціалізації. На нього впливають соціально-економічна та соціально-політична ситуація в країні, рівень добробуту населення, характер політичного режиму, особливості національної культури тощо. Суб'єктивний чинник втілюється у діяльності, яка має своєю метою формування правосвідомості та правомірної поведінки і проявляється у правовому вихованні [15]. Універсальним показником ефективності правового виховання є правомірна поведінка людини.

Висновки. Регламентация правової поведінки є однією з найбільш гострих соціально-правових проблем сучасності. Про це свідчить зростання кількості і виникнення нових видів правопорушень, невинний зріст злочинності, збільшення проявів девіантної соціальної поведінки, що призводить до негативних змін в правосвідомості і культурі суспільства, деградації соціальних норм і цінностей. Звичайно такий стан суспільних відносин знаходить свій безпосередній прояв у правовій поведінці, котра характеризується зростанням безвідповідальності людини за свою поведінку. Відбувається негативний взаємозв'язок індивідуальної і суспільної свідомості, внаслідок чого має місце зміна соціальних орієнтирів на зразки маргінальної, егоїстичної, пристосовницької, маніпулятивної, протиправної, злочинної поведінки [21, с. 3].

Окреслена ситуація є звичайною для епохи соціальних перетворень, змін, реформ, оскільки всі зміни в регулюванні суспільних відносин тягнуть за собою зміни системи соціальних цінностей, принципів і норм. Цей процес є невідворотним і відображає розвиток суспільства. Розв'язання ж окреслених проблем можливе лише шляхом державного регулювання найбільш важливих суспільних відносин, котрі відносяться до сфери права. При цьому важливим є створення таких правових моделей поведінки, які б допомогли закріпити нові позитивні цінності і норми, запропонувати соціально схвалювані зразки правомірної поведінки. Лише філософсько-правове дослідження проблем правової поведінки може дати відповіді на питання про сутність сучасної правової поведінки, про нові цінності та норми суспільства, що з'являються при зміні потреб та інтересів людей, про покращення якості правового регулювання суспільних відносин, а отже підвищити соціальну стабільність, цілісність суспільства, покращити рівень реалізації прав і свобод людини.

Л і т е р а т у р а

1. Баранов П. П. Общая теория права : [курс лекций] / П. П. Баранов ; [под общ. ред. В. К. Бабаева]. — Ниж. Новгород : НВШМ, 1993. — 541 с.
2. Бачинин В. А. Социология: три курса лекций для студентов-юристов / В. А. Бачинин. — Х. : Консум, 2003.
3. Бліхар В. С. Дослідження правосвідомості через призму ціннісного обґрунтування права [Електронний ресурс] / В. С. Бліхар. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Fmpp/2011_2/blihar.htm
4. Васильев А. М. Правовые категории: методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А. М. Васильев. — М. : Юрид. лит., 1976. — 264 с.
5. Гранат Н. Л. Правосознание и правовая культура / Н. Л. Гранат // Юрист. — 1998. — № 11–12. — С. 170–181.
6. Гревцов Ю. И. Очерки теории и социологии права / Ю. И. Гревцов. — СПб, 1998.
7. Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України / В. К. Грищук. — Л. : Львів. ун-т, 1993. — 138 с.
8. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Грищук. — Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — 428 с.
9. Гудима Д. Права людини: досвід дослідження з позиції соціально-антропологічного підходу / Д. Гудима // Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): ст. учасників Другого всеукр. «круглого столу» (м. Львів, 1–2 груд. 2006 р.). — Л. : Край, 2007.
10. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Заєць. — К. : Парлам. вид-во, 1999. — 248 с.
11. Здравомыслов А. Г. Поле социологии в современном мире / А. Г. Здравомыслов. — СПб. : Логос, 2010. — 410 с.
12. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин. — М. : Рагорть, 1993. — 225 с.
13. Карева М. П. Право и нравственность в социалистическом обществе / М. П. Карева. — М. : Политиздат, 1951. — 167 с.
14. Касьянов В. В. Социология права / В. В. Касьянов, В. Н. Нечипуренко. — Ростов н/Д : Феникс, 2002.
15. Коваленко І. Правова соціалізація як процес формування правової культури [Електронний ресурс] / І. Коваленко. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkp/2011_6/st11.pdf
16. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. — Х. : Право, 2002. — 328 с.
17. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і права культура дільничного інспектора міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. В. Макушев. — К., 2004. — 18 с.
18. Орзих М. Ф. Право и личность. Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества / М. Ф. Орзих. — К. ; О. : Вища шк., 1978. — 144 с.
19. Панченко Т. С. Правова свідомість як міждисциплінарний феномен [Електронний ресурс] / Т. С. Панченко. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2011_94/Panch.pdf
20. Сировацький В. І. Формування категоріального апарату теорії правосвідомості [Електронний ресурс] / В. І. Сировацький. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Fmpp/2011_2/surovar.htm
21. Спирина Т. П. Социальное поведение личности как философская проблема : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Т. П. Спирина. — М. : РГБ (Из фондов Российской государственной библиотеки), 2005. — 131 с.
22. Спиркин А. Г. Философия : [учебник] / А. Г. Спиркин. — М. : Гардарики, 1998. — 816 с.

23. Суслов В. А. Структура правосознания / В. А. Суслов // Правоведение. — 1997. — № 2. — С. 86—98.
24. Тугаринов В. П. О ценностях жизни и культуры / В. П. Тугаринов. — Л.: ЛГУ, 1960. — 343 с.
25. Юрашевич Н. М. Эволюция понятия правового сознания / Н. М. Юрашевич // Известия вузов. Правоведение. — 2004. — № 2. — С. 178—187.

А н о т а ц і я

Омельчук О. М. Філософсько-правове розуміння поведінки людини в доктринах природного та позитивного права. — Стаття.

Стаття присвячена філософсько-правовим аспектам поведінки людини в доктринах природного та позитивного права. Свободолюбство як суттєва риса людини проголошувалось її невід'ємним правом. У філософських ідеях природного права людина розглядалась як господар свого життя, що самостійно визначає свою поведінку на підставі здорового глузду.

Ключові слова: поведінка людини, свобода, природне право, позитивне право, права людини.

А н н о т а ц и я

Омельчук О. М. Философско-правовое понимание поведения человека в доктринах естественного и позитивного права. — Статья.

Статья посвящена философско-правовым аспектам поведения человека в доктринах естественного и позитивного права. Свободолюбие как существенная черта человека провозглашалось его неотъемлемым правом. В философских идеях естественного права человек рассматривался как хозяин своей жизни, который самостоятельно определяет свое поведение на основании здравого смысла.

Ключевые слова: поведение человека, свобода, естественное право, позитивное право, права человека.

S u m m a r y

Ometchuk O. M. Philosophical and legal understanding of human behavior in the doctrines of natural and positive law. — Article.

The article is about the aspects of the human behavior in the philosophy of law, when the ideas of natural law had a revolutionary role in defending of possibilities of human, and also forming legally obligatory rules of conduct. Freedom was proclaimed as an inalienable right. In the philosophical ideas of natural law persons was examined as an owner of the life, which independently determines the conduct on the basis of good sense.

Keywords: human behavior, freedom, natural law, human rights.